

JOHN UPDIKE JÖVŐKÉPE

VARGA ISTVÁN

Az utóbbi évek egyik legsikeresebb szakkönyve kétségtelenül Samuel P. Huntington amerikai politológus és történész *The Clash of Civilization* (A civilizációk ütközése) című 1996-ban megjelent, most már magyarul is olvasható könyve. E könyvében a szerző megkísérelte feltérképezni az előttünk álló század világpolitikáját. Tehát egyfajta jövő-prognózisról van szó, természetesen tényeket foglal magában, és ezek ismeretében igyekszik prognózálni. Ezen tudományos vállalkozás keretein belül Samuel P. Huntington még azt is megkísérli, hogy felvázolja a közeljövő eseményeit. Ennek keretein belül kivetíti egy lehetséges, világméretű kultúrközi háború forgatókönyvét. Mondjuk 2010-ben, amikor is egy olyan összetűzés bontakozna ki a nyugati világ (Amerikai Egyesült Államok, NATO) és Kína között, amely aztán a többi nagyhatalmat és kultúrszférákat magával ragadna. Érintetlen csak a Dél (Afrika és Dél-Amerika) maradna, és épp ezért a legtöbb hasznot húzna belőle. A háborzongató forgatókönyv, amely a valóság egy nagyon is reális lehetősége, félelemmel tölti el az olvasót. Tudniillik azonnal arra gondol, hogy milyen módon jutna kifejezésre ez a szörnyű esemény az ő magánéletében, milyen is lenne az ő élete, ha ez a világméretű világégés valóban bekövetkezne.

Erre a kérdésre egy tudományos munka természetesen képtelen választ adni, mivel témája nem az egyén, hanem az emberiség sorsának lehetséges alakulása. Erre már egy másik írott szövegfajta vállalkozhat, méghozzá egy olyan, amelyben az emberiség története a külső keret,

témája pedig az egyed sorsa. Ez a műfaj a szépirodalom s azon belül a regény. Mert az egyén jövőbeli sorsának kivetítéséhez egy olyan segéd-eszközre van szükség, amelyet a tudomány kizár: a képzeletre. Kevés író vállalkozik arra, hogy a jövőben lejátszódó regényt írjon, legtöbbször a sci-fi művelői kalandoznak a jövőben, sokszor a jelen elől menekülve. „Realista jövőregényt” szinte senki sem ír. Van azonban a modern prózának egy kimagasló alakja, aki úgy érzi, képes mindenről regényt írni. Megírta már Amerika jelenét (*Nyúltetralógia*), múltját (*Isten velünk vonul*), járt már az őserdőben (*Brazília*) és az afrikai sivatagban (*Konspiráció*). Joggal tehetette fel magának a kérdést: miért ne írhatná meg Amerika jövőjét is? Ez a mindenre vállalkozó, minden anyagot értékes művészi alkotássá változtatni képes alkotó John Updike. Legújabb regénye, *Az idő vége felé*, nem más, mint szépirodalmi jövőprognózis.

2019 késő őszén Benjamin (Ben) Turnbull hatvanhat éves, massachusettsi házában a tenger partján feleségével, Gloriával él. A valahai tőzsdealkusz visszavonult a bostoni pénzügyi életből, a posta szinte az egyedüli kapcsolata a külvilággal, felesége szinte az egyedüli, akivel szót vált. „Vissza akartam térni a természetbe és saját emberi alapjaimhoz, mielőtt búcsút mondok mindennek”, jegyzi le. Mert szenvedélyes jegyzetelő lett belőle: „Furcsa feljegyzéseket írogatok, mintha csak diktálná őket valaki”, vallja be, de jómaga sem tudja miért teszi ezt: „Mi lehet a baj velem, miért akarok nyomot hagyni azzal, hogy írogatom ezeket az összefüggéstelen, szaggatott följegyzéseket egy üres, törékeny életről a 2020. földi esztendőben?” teszi fel magának a kérdést, de pontos választ nem tud adni rá. Mindenesetre „engem nem nagyon izgat, mi történik a világban”, talán azért, mert már mindenben átesett, ideje vége felé jár (innen a könyv címének egyik lehetséges értelmezése). Jómagát melankolikus jellemnek tartja, aki csak a jegyzetelést műveli szenvedéllyel: „Hiányozni fogtok, édes üres oldalak, minden új napon.” A regény befejező szakaszában Ben bevallja, hogy az írással az „időt akarja dermeszteni”. Nos, ezek azok az indíttatások, amelyek a jegyzetelésre bírják félig-meddig jövőbeli kortársunkat, hiszen Ben 1953-ban született. A 20. század második felének produktuma ő.

Tehát Ben Turnbull feljegyzései, amelyek szinte egész életét felidézik, természetesen nem időrendi sorrendben, hanem rapszodikusán csapongva és hézagosan, tartalmazzák azt is, ami az utóbbi húsz év folyamán az ő szemszögéből nézve a világban és vele történt. Lássuk először a

nagyvilági eseményeket! Ezen a helyen azonban azonnal ki kell emelni, hogy Ben Turnbull képzettársításos alapon jegyzetel, tehát mondjuk egy-egy őt foglalkoztató témával jó néhány helyen foglalkozik feljegyzéseiben hol részletesen, hol futólagosan. Csak ha teljes birtokában vagyunk az általa leírtaknak és a szórt adatokat összegezzük, akkor alakul ki az alábbi kép. Az első, méreteiben jóval kisebb csapás John Updike szerint a küszöbön áll: 2000-ben az „összezavarodott számítógépek dollármilliárdokat töröltek ki egy szempillantás alatt a világgazdaságból”. Ez volt a „Krach”. De ez semmi sem volt ahhoz képest, amire 2010 táján került sor. Mert Samuel P. Huntington forgatókönyve részleteiben „megelevenedik”. Ekkor került sor az ütközésre Kína és Japán között. Háborúba kezdtek egymással, a cél az Ázsia feletti uralom, beleértve a szeparatista Szibériát. Ebbe az összeütközésbe belerántódik Amerika is. Az „iszonyatos kínai-amerikai apokalipszis” négy hónapig tart. Ez volt a „világ nukleáris üzemzavara”. Máshol Ben „globális katasztrófát” emleget. Milliók esnek áldozatul az atomháborúnak, jóval több kínai, mint amerikai. A civilizáció összeomlása Ben szeme előtt játszódott le.

A háború után a Föld olyan, mint egy „megperzselt bolygó”. Kína radioaktív, de Amerika sem járt jobban. Ben így ír róla: „. . . széthullott, rakétafejektől lyuggasztott Államaink . . . kevés kínai rakéta jutott el idáig, de voltak Kína-barát zendülések, és a nemzetgazdaság összeomlása borzalmas anyagi veszteségekkel járt . . . a Középnugat lakhatatlanná vált a háborúban . . . a síkságok egyetlen radioaktív porteknővé váltak . . . Oregonban a kínai rakéták elpusztították a városokat, a hidakat, a Boeing-gyárat . . . Kalifornia majdnemhogy kőkorszaki szintre süllyedt.” Mint ahogyan azt Samuel P. Huntington könyvében megírta, a nukleáris háború igazi győztesei a semlegesek lesznek. S valójában John Updike regényében a fiatal amerikaiak, micsoda ironiája a sorsnak, Mexikóba szöknek, mert az az ígéret földje. Ben szerint „kapzsiság, verseny, kétségbeesés, más élőlények elpusztítása: ezek az erők forgatják a földet”. A gazdasági helyzet kaotikus s ez nagyban befolyásolja az átlagember életét is. Így például az utakat nem tartja karban senki, mert a „háború utáni világ retteg mindenfajta központi hatalomtól”, leromlóban van minden, a boltban narancsléért és csirkemellért sorba kell állni. „Columbia járást teljes egészében elhagyott emlékművek és egymással háborúskodó afro-amerikai tinédzsergalerik uralják”, jegyzi

le keserűen Ben. A hatalmat zsaroló hordák gyakorolják, akiknek a lakosság, így Ben is, védelmi díjat kénytelen fizetni. Ő sem úszta meg a világháborút: a térségben kialakult radioaktivitás miatt bőrrákja van arcán és jobb kezén.

Aránylag sokat közöl Ben önmagáról, elmúlóban levő életéről. Szegény családból származott, és ezért mindig elbűvölték a felső osztályok. Elvonulnak előttünk szülei, első felesége, gyerekei, második felesége és tíz unokája. A könyv jelen idejében elszigetelten él nagy házában feleségével, időnként meglátogatja gyerekeit és unokáit, eljár golfozni a vele egykorúakkal. Idejének java részét azonban a házat körülvevő kertben dolgozva tölti el feleségének, aki megszállottan kertészkedik, felügyelete és irányítása alatt. Időnként eljár a kórházba bőrrákja kezelése érdekében. Feljegyzései szerint egy alkalommal Gloria huzamosabb ideig távol van, és ekkor egy huszonhárom éves prostituált költözik a házba merőben anyagi okokból. Gloria távollétének igazi oka homályban marad: Ben először azt állítja, hogy lelőtte, majd amikor újra felbukkan, akkor ezt írja fel: „Néhány nappal később ő maga is előkerült. Nem lőttem le, vagy ha igen, akkor az egy másik, hajszálnyira eltérő univerzumban történt.” Tudniillik Bent már gyerekkorában érdekelték a világegyetem titkai. Feljegyzéseiben aránylag nagy teret szentel az univerzumból és a kvantumelméletről szőtt gondolatainak. Néhány alkalommal elmúlt történelmi korokba tér vissza és ott él, mivel elmélete szerint több világ létezhet, és ezekben bolyongani képes. Lejegyzi azt is, hogy a természetben is változásokra került sor a háború és a szétzilált állapotok miatt. Új mikrobiális szervezetek jöttek létre a szeméttelpeken a radioaktivitás hatása alatt: a metallo-bioformák, vagy ahogyan M. Nagy Miklós, a könyv magyar fordítója találóan átültette: a fémnyüvek. Egyik törzsük az olajevők, a másik a szikraevők. Ez a kitérő már határos a horror- és tudományos-fantasztikus regénnyel. A feljegyzések zárószakasza Ben prosztataműtétjére vonatkoznak. Mindig is „büszke” volt nemi étvágyára, és új állapota, a teljes absztinencia a nemiség területén, rendkívül megviseli. Ben lassankint a búcsúra készül, de a végső szakítás egyelőre elmarad.

Végeredményben hogyan viselkedik „ifjú” kortársunk az új világban? Úgy tűnik, mintha a nukleáris világháború nem befolyásolta volna lényegesen magatartását. Igaz, kivonul az életből, de valamilyen új jellemvonások nem alakulnak ki benne. Még öltözködésén sem változtat

szinte semmit: a tréningruhás, tornacipős tömegben ő az egyedüli bőrcipős, nyakkendős bevásárló az önkiszolgálóban. Látja, hogy mind feleslegesebbé válik, Gloria mintha már tudatosan készülne az özvegy-szerepre. John Updike újra bebizonyította, hogy kivételes empátiával rendelkezik, hőséről mindent tud, elsősorban annak szervezete fokozatos hanyatlásáról.

Valószínűleg itt már saját élettapasztalatára támaszkodhat, mert ő most olyan idős, mint Ben a regény jelen idejében. Ben úgy érzi, hogy igazán nagy mulasztást gyerekeivel szemben követett el: többet kellett volna foglalkozni velük. Ennek a mulasztásnak regénybeli metaforája a babaház, amelyet lányának akart fabrikálni, és amely sohasem készült el. Mint már említettem, Ben sokat töpreng a világmindenségről és a kvantumelméletről, de ez nem hat hitelesen. Ezek nem az ő gondolatai, hanem az íróé. Valahogy „kilóg” az egész könyvből ez a mozzanat, és levon értékéből. Ha összegeznénk észrevételeinket Ben Turnbull alakjáról, akkor azt mondhatnánk, hogy nem melankolikus alkat, ahogyan ő azt magáról állítja, hanem inkább ironikus, kívülálló szemlélő ő. Elfogadja a világot olyannak, amilyen, és képes önmagát a kívülálló szemével láttatni. Állandóan megmosolyogja önmaga jelentéktelenségét, és ezáltal rokonszenvessé válik számunkra. Fel nő az előző Updike-hősökhöz.

A könyvet olvasva újra megcsodálhatjuk szerzőjének kiváló stílusbeli képességeit, mikrorealizmusát és nyelvezetét. Az olvasónak az a benyomása, hogy a regény olvasása rendkívül könnyű, hamar felfedezi a szerző írásmódjának elemeit, hiszen John Updike alapjában véve „konzervatív” írásmódot művelő alkotó. A mondatok kiválóan szerkesztettek, minden során érezhető, hogy egy teljesen kiforrt és a végsőkig tudatos író művével állunk szemben. Lenyűgöző az, hogy számtalan alkalommal mennyire „emlékszik” minden kis részletre, egy-egy leírása a mikrorealizmus remeke, legyen az egy szoba, táj vagy ember külső megjelenése.

Megdöbbenő az a könnyedség, amellyel mindezt teszi. Mindig a lényegre képes rátapintani, szelektálóképessége egyenesen bámulatos. A megelevenített év folyamán Ben idejének nagy részét kertjükben tölti el, ott szorgoskodik. Ennek köszönhetően különösen fontos szerepet kap a természet megjelenítése. És itt újra csak ámulhatunk: milyen alaposak és részletesek ismeretei e téren, és milyen csodás metaforákkal és leírásokkal tudja elénk varázsolni a természet világát. Nos, M. Nagy

Miklós, a könyv kiváló fordítója, az átültetésen dolgozva, azaz szinte újraalkotva, bizvást állandóan valamilyen kertészeti szakkönyvet forgatott, és talán megszerette a természetet. Milyen szép, hogyan is jellemezhetnénk másként, a következő megállapítás ezzel kapcsolatban: „Mindenfelől az alkotás csodái vesznek körül, bár az emberkezek művei megfejthetőbbek, semmiképpen sem kevésbé bámulatra méltóak, mint a vak takács, a Természet remekei.” Akár ez a mondat is szemléltethetné John Updike nyelvezetének szépségét és gazdagságát. Itt is megcsodálhatjuk rendkívüli empátiáját: nyelve hol szinte lírai (természetmegjeleltetés), hol tudományos (elmélkedések az univerzumról), hol hétköznapi (családon belüli csevegyek), hol vulgáris (a szexualitás és a durva valóság megnyilvánulása). Néha fejezetenként végez ilyen nyelvi átvedlést, valóságos nyelvi kaméleonként viselkedik. S ez alkalommal újra csak elismeréssel szólhatunk a magyar fordítóról, aki kiválóan követte az író stílusbeli és nyelvi bravúrait.

Fontos szerepet játszik a regényben az idő, hiszen a címben is ott van. Többféle értelmet nyer az író tolmácsolásában. Vonatkozik elsősorban Benre, mert élete végéhez közeledik, az ő ideje a vége felé jár. De ezen a konkrét jelentésen kívül az idő fogalma filozofikus távlatot is nyer. „Fura dolog az idő . . .”, olvashatjuk Ben jegyzeteiben, amelyek kezdeti szakaszában „. . . elfogott az időtől való bizonytalan félelem”, vallja be. Amikor aztán egy ismeretlen égitest bukkan fel az égen, és fennáll annak a reális veszélye, hogy szétzúzza a földet egy ütközés alkalmával, Ben úgy gondolja, hogy eljött az a pillanat, amikor az idő megszűnik. John Updike kedveli a játékot az időterekkel ebben a művében. Hiszen Ben néhányszor váratlanul sírrablóvá, a bibliai János Márkká, kilencedik században élő író szerzetessé vagy náci haláltábor őrévé alakul át. Egyszerűen bejárja a történelmet.

Mario Vargas Llosa *Levelek egy ifjú regényíróhoz* című izgalmas könyvében azt a megállapítást teszi, hogy a regényírás tulajdonképpen egyfajta lázadás a valóság ellen, mert az író egy másik valóságot teremt. Olyant amilyent akar. Vajon mondható-e ez John Updike ezen regényére is? Úgy vélem, nem. Bár a jövőről van szó, ő nem él azzal a lehetőséggel, hogy egy „új” világot teremtsen. Érdekes módon inkább azt a megoldást választotta, hogy a mostani valóságra támaszkodva egy hihető jövőt mutasson be. Épp ezért ezen regényét realista jövőregénynek minősíthetjük. A regény varázsát végeredményben hőse, illetve

maga az író, e jövővalósághoz való viszonyulásában nyilatkozik meg. John Updike nem lázadó, hanem regisztráló író. A valóságot elfogadja, nem akar rajta változtatni, hanem a maga módján értelmezni akarja. A valóságtól való távoltageást felülmúlhatatlan megértő iróniája biztosítja. Talán ennek köszönhető az a tény is, hogy bár a regény szörnyű időket követően játszódik le, mégsem tragikus kicsengésű. Sőt, ellenkezőleg: derűs, egyes szakaszaiban pedig egyenesen mulatságos. A már említett Mario Vargas Llosa legújabb regényében (*Don Rigoberto feljegyzései*) szintén jegyzetelő hőse azt mondja, hogy „egy filmnek, egy könyvnek az a dolga, hogy szórakoztasson”. Nos, *Az idő vége felé* egyszerre magas esztétikai értékeket magában hordozó és remekül szórakoztató könyv. Vajon sikerült John Updike-nak ezzel a művével a lehetetlen: a végsőig komolyt és a játékos derűt összefonnia?